

HOCA AHMET YESEVİ'NİN HAZAR ÖTESİ TÜRKMENLERİNE TESİRİ VE BU ÇERÇEVDE BAZI TESBİTLER

Yusuf AKGÜL

*Magtunçuli Türkmen Devlet Üniversitesi
Türkmen Ed. Arş. Görevlisi (Türkmenistan)*

ÖZET

Hoca Ahmet Yesevi, bütün Türk Dünyası'nda olduğu gibi Uluğ Türkistan'ın bir parçası olan Türkmenistan coğrafyasında da köklü ve derin bir tesir bırakmıştır. Gerek boylar ve uruğlar halinde yaşamış Türkmen topluluklarının sözlü anlatıma dayanan ürünlerinde ve gerekse Türkmen klasik şairlerinin şiirlerinde bu tesirin izleri açıkça görülmektedir. Halen de bir folklor toplumu olma özelliği taşıyan Türkmen halkı, ürettiği veya bizzat yaşadığı olaylarda "Hoca Ahmet"e yer vermiş, O'nun menkıbelerini ve Hikmetlerini mukaddes bir emanet olarak yaşatıp gelmiştir.

Türkmenistan coğrafyasındaki ilim ve medeniyetin gelişmesinde çok önemli bir konuma sahip olan Ahmet Yesevi, yetiştirdiği dervişleriyle bu gelişmenin sürekli kılınmasına vesile olmuştur. Bunda Hakim Ata, Gözlü Ata, Koçkar Ata... gibi kendi elleriyle yetiştirdiği dervişlerinin hizmeti büyüktür.

Ahmet Yesevi, Türkmen halk destanlarında ve rivayetlerinde de ulu şahsiyetini hissettirmektedir. Türkistanlı Hoca Ahmet'in, diğer anlatımlarla birlikte, Dede Korkut destanlarının Türkmenler arasında anlatılan rivayetlerinde de yer aldığını görüyoruz.

Türkmenler arasında büyük bir şöhrete sahip olan Türkistanlı Hoca Ahmet'in tarihi ve manevi misyonu; Sovyetler Birliği Devrinde yasaklanmış ve gözlerden uzak tutulmuş olmasının ardından, Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte yeniden gündeme gelmiş, Türkmen ilim adamları yüreklerinde sakladıkları "emanet"i ortaya çıkarmaya başlamışlardır.

Anahtar Kelimeler:

Hoca Ahmet, Evliya, Ata Türkmenleri, Hikmet,
Oğuzname Geleneği, Gorkut Ata

GİRİŞ

Ali Şir Nevai'nin "Türkistan mülkünün şeyh'ül meşayihî" olarak vasıflandırdığı, Türk-İslam tefekkür hayatının ulu şahsiyeti Hoca Ahmet Yesevi; yaşadığı devirde olduğu kadar daha sonraki asırlarda da dünya görüşü, hikmetleri, menkıbeleri ve hakkında söylenen rivayetleri ile Türk toplulukları arasında derin izler bırakmış, çağdaşlarının yanısıra kendisinden sonra da pek çok tarihi ve edebi şahsiyete tesir ederek haklı bir şöhrete ulaşmıştır.

XII.nci asrın "ehli sünnet" mürşidi Hoca Ahmet Yesevi'nin Hazar'ın doğu kıyısından Çin ve Moğol sınırlarına kadar uzanan Türkistan yurtlarına dalga dalga yayılan bu tesirinden, Hazar ötesi Türkmenleri, yani bugünkü Türkmenistan devletinin sınırları içinde yaşayan Türkmen halkının ataları da nasiplerini almışlardır.

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, Türkistan'daki diğer Türk toplulukları gibi Türkmenler de Hoca Ahmet Yesevi'yi kendi halklarından, kendi sosyal kimliklerinden birisi olarak kabul etmektedirler.

Hazreti Türkistan Hoca Ahmet Yesevi gerek şahsı ve gerekse bugünkü Türkmenistan coğrafyasında faaliyet göstermiş olan halifeleri ve dervişleri ile Türkmen halkını derinden etkilemiştir. Türkmen halkı, İslami sosyal yapının oluşup olgunlaşmasında, ehli sünnet inancının yayılıp yaygınlaşmasında ve tasavvufi görüşlerin zemin bulmasında diğer Türk halkları ile birlikte kendilerine büyük hizmetleri dokunan "Türkistan Piri"ne büyük hürmet duymuş ve O'nun yüce ideallerini koruyup günümüze kadar yaşatmıştır.

Şeriat'e aykırı düşmeyen ve Ehl-i Sünnet'in dışına çıkmayan bir Tasavvuf anlayışı ile kendi çizgisini çizen Hoca Ahmet Yesevi'nin tesirinde kalmamış bir Türkmen klasik şairi hemen hemen yoktur.

Bu çerçevede ele aldığımız tesir meselesinde Türkmen klasik şairleri çok özel bir konuma sahip olmuşlardır. Gerek Hoca Ahmet'in şahsına gösterilen hürmet, gerekse dünya görüşüne ve sanatına duyulan bağlılık Umumi Türk Edebiyatı için ol-

duğu kadar Türkmen Edebiyatı için de çok önemlidir.

Fikret Türkmen'in de vurguladığı gibi "Epikomistik eğilim, tamamen Türkmenlere mahsus bir durumdur." (TÜRKMEN, 1995). Yani Türkmenler bir taraftan geçmişteki destani- mitolojik motiflerini yaşatırlarken, bir taraftan da dini-tasavvufi fikirlere gönüllerini açmışlar ve bu sentezle medeniyetlerini zenginleştirmişlerdir. Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inde görülen ve O'nun tasavvuf düşüncesinden kaynaklanan didaktizm, bütün Türkmen şairlerinin ortak özelliklerinden biridir.

Tanınmış Türkiyat alimi Ahmet Caferoğlu, Ahmet Yesevi "Hikmet"lerinin uzun zaman Orta Asya fikir hayatında mühim rol oynadığını ve Ahmet Yesevi'nin de Türkistan tasavvuf hareketinin en önemli rehberlerinden birisi olduğunu tespit etmektedir. (CAFEROĞLU, 1992) Ahmet Yesevi o kadar etkili olmuş ve Hikmetleri o kadar benimsenmiştir ki, bu gönül adamının gönlünden kopup gelen mısraların pek çoğu, kendisinden sonra da bazı değişikliklere uğratarak takipçileri tarafından aynı üslup ve benzer biçimlerde ifade edilmişlerdir.

Kendisi 12. yy'da yaşamış olmasına rağmen O'na ait olarak görülen elyazma Hikmetlerin en eskileri XV.yy'a aittir. Bu bakımdan eldeki Hikmetlere bakarak O'nun edebi kimliği ve dili hakkında orjinal ve kesin bir yargıya varabilmemiz mümkün görülmemektedir.

Ahmet Yesevi'ye mal edilen Hikmetlerde Kul Hace, Kul Hace Ahmet, Sultan Hace Ahmet, Ahmet Şikeste, Miskin Ahmet, Kul Ahmet, Hace Ahmet, Hace Ahmet Yesevi, Yesevi, Ahmet, Sultan Ahmet, Miskin Hace Ahmet Yesevi... gibi lakapların kullanılması, ve ayrıca diğer Yesevi külliyatlarında da daha başka adların yer alması; Ahmet Yesevi'nin bizzat yazdığı Hikmetlerinin arasına yolundan giden derviş-şairlerin başka hikmetleri de kattıklarını göstermektedir.

Hoca Ahmet Yesevi tarafından temelleri atılan Türk Tasavvuf Edebiyatı ve buna dayalı olarak ortaya çıkan "Yesevilik Tarikatı" daha başlangıç devirlerinde çok geniş bir müritler zincirine

sahip olmuş; Hakim Ata (Süleyman Bakırgani), Zengin Ata (Çoban Ata), Gözlü Ata (Uzun Hasan Ata) ... gibi halifeleriyle bu zincirin halkaları genişlemiş ve neticede binlerce derviş şair asırlardan beri bu çizgiyi devam ettirip gelmiştir. Ahmet Caferoğlu'nun verdiği malumata göre, elindeki bir Orta Asya şairleri antolojisinde Ahmet Yesevi ile birlikte Uveydi, Kul Şerif, Fuzuli, Halis, Hacı Salih, Garibi, Hamit, Meczub, Hüveyde, Şemseddin, Kemal, Fakiri, Zelili, Kani... gibi şairlerin adına rastlanmaktadır. (CAFEROĞLU, 1992-a) Alim aynı makalede, bir başka antolojide de kendisinde bulunmayan Azim, Esad, Behbudi, Maçin, Seyfeddin, Kasim, İkani, Nesimi, Şuhudi... adlarının geçtiğini haber veriyor. Ancak adları geçen bu şairler hakkındaki malumatların yetersizliği, içlerinde pek azının tanınmış olması başlı başına bir mesele olarak karşımıza çıkmakta ve bu konuda çok geniş ve etraflı çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Biz bu araştırmamızda, meseleyi biraz daha özele indirerek, Hazar ötesi Türkmenlerinin milli kimliklerinin oluşmasında, yazılı ve sözlü edebiyatlarının olgunlaşmasında Hoca Ahmet Yesevi'nin yaptığı tesir üzerinde duracak ve bu çerçevede bazı müşahhas tespitlerde bulunacağız.

HOCA AHMET YESEVİ ve DERVİŞLERİ HAKKINDA TÜRKMEN RİVAYETLERİ

Türkmenler Hoca Ahmet Yesevi'ye o kadar çok değer vermişler, o kadar çok hürmet göstermişlerdir ki, neredeyse O'nu "Türkistan peygamberi" derecesine çıkaracak kadar ileri gitmişlerdir. Dün olduğu gibi bu gün de Türkmenler arasında yaygın olan "Medine'de Muhammet-Türkistan'da Hoca Ahmet" sözü, bunun en belirgin örneğidir.

Hoca Ahmet Yesevi'nin (veya müridlerinin O'na mal ederek) söylediği "Hikmetler"e mukaddes sözler olarak değer veren Türkmen halkı, O'nun manevi şahsiyetinden yardım ve himmet dilemiş, dualarında ve niyazlarında bir "evliya" hükmünde adını tutmuştur.

"Hacı Bektaş", Abdulkâdir".

"Hoca Ahmet", "Rıza"dır.

"Feridûn".... bir evliyadır.

Barından himmet islerin..." (MAHTUKKULU, 1992)

diyen Mahtumkulu'dan yaklaşık 2 asır sonra, Türkmen çocukları arasında tespit edilen aşağıya tam metnini aldığımız (Türkmen dilinde sanavaç denilen) manzum dilek örneği de, bunun en büyük misalidir:

"Bismillâhi Rahman Rahim!
İşiginizde toy bolsun,
Hıdır (Hızır) nazarın salsın,
On iki imam, dört çarıyar
Halkın dileğinde bolsun.
Biz hem içinde bolalı...

Atına avçı münmesin,
Duşman donunı geymesin,
Akıp baryan çeşmeden
Barça hayvan suvlansın.

Nanın iyen derlesin,
Halka dövmek ornasın.
İle gelen dert bela
Dağa daşa ornasın.
Dandan gelen perişde
Yalkaversin her işde.
Medine'de Muhammet
Türkistan'da Hoca Ahmet..
Sadakaları kabul et,
Maksadımı hasıl et..
Omin!...(ŞADURDIYEV, 1998)

Eski Türk inancına ait "atalar kültü"nü -belki- bir devamı olarak Türkmenlerin arasında yaşatılan "evliyalara yüzlenmek" ve onlardan "himmek dilemek" geleneği, bu gün hâlâ yaşatılmaktadır. Türkmenistan sınırları içinde tespit ettiğimiz onlarca-yüzlerce "evliya"nın bir kısmı Necmeddin Kübrevi'ye, bir kısmı Şah-ı Nakşibend'e bağlı olarak gösterilirken, büyük bir kısmının ise Hoca Ahmet Yesevi müridi olduğu şeklindeki kanaat ve rivayetler çok yaygındır.

"Evliya" kabul edilerek "ziyaret" edilen türbe ve mezarlıklarda medfun şahsiyetlerden tespit edebildiklerimizden bazıları şunlardır : Goçgar Ata, Çopan Ata, Arçman Ata, Dana Ata, Köv Ata, Nov Ata, Göz Ata, Gözülü Ata, Gotor Ata, Didar Ata, Garagaç Övliya, Aşık Aydın Pir, Ak İşan Ata, İmam Kasım, Astana Baba, Gövender Baba, Atagul İşan, Zengi Babacan, Gaytarmış Ata, Garalov Pir, Gızılımam, Şihal Baba, Şahlı Ovliye, Gorgan Baba, Ogulbek Ece, Garrıbek Ece, Parov Bibi, Garagapılı Baba, Törebeg Hanım, İnnecep Babacan, Cemilcan, Hoca Yusuf Hemadanı, Hoca Seyit Hemadanı, Mahmut Pehlivan, Miskin Baba, Şıblı Baba, Akdere Ovliye, Akımam, Al Hocamcan, Gavsul Azam Pir, Soltan Hubbican, Seyit Cemalettin, Soltan Veys Baba, Saray Baba, Garrımagtımcan, Gurbanmırat İşan, Hacı İşan, Han İşan, Seydi İşan, Mahmut İşan, Ali Merdan, Piri Merdancan, Soltan Tövriz Babacan, Ak İşan Ata, Hekim Ata, Talhatan Baba...

Türkmenistan'da "övliya" kabul edilen yadır ve kabirlerin sayısını uzattıkça uzatmak mümkündür. Ve bu mesele başlı başına bir araştırma konusu olacak kadar geniştir.

Hoca Ahmet Yesevi'yi ve O'nun yolunu devam ettiren müritlerini bağrına basan Türkmen halkı, asırlar boyunca pek çok rivayetler üretti, onların menkıbelerini yaşattı. Bu menkıbe ve rivayetler halk anlatımları şeklinde tespit edildikleri için hadiselerin gerçek çehreleri zamanla değişmiş, farklılaşmış olabilir. Ancak bize göre bu durum Türkmenlerin ürettiği rivayetlerin değerini hiç de düşürmez. Hoca Ahmet Yesevi ve müritlerinin Türkmen halk muhayyilesinde aldığı biçim, her şeyden önce sosyolojik bir olgu olarak çok önemlidir ve halkın dünya görüşünde, gelenek ve göreneklerinde, inanışlarında "Yesevilik düşüncesi"nin edindiği mevkiyi gösterir.

Hazar ötesi Türkmenleri arasında tespit edilen Ahmet Yesevi veya müritlerine ait yeni rivayetlerin, Ahmet Yesevi konusundaki mevcut bilgilere yenilerini ekleyeceğini ve bu konuda farklı bakış açıları kazandıracığını tahmin ediyoruz.

Tespit ettiğimiz rivayetler arasında Hoca Ah-

met'in yanısıra Hekim Ata, Gözülü Ata, Abdulhalık Gücdivani gibi şahsiyetlere dair olanlar çoğunluktadır. Biz bu rivayetlerden, F. Köprülü'nün naklettiklerinin dışında Türkmen halkı arasında tespit edilenlerden önemli gördüklerimize yer vereceğiz.

"Pamuk ve Ateş"

Hoca Ahmet Yesevi'nin şöhreti ve müritleri artmaya başladıkça, hakkındaki söylentiler de artmaya başlar, iftiraya kadar varır. Güya Hoca'nın meclisine örtüsüz kadınlar devam ederek erkeklerle birlikte zikire karışmış. Horasan ve Maverâünnehir alimleri bu duyumu araştırıp, doğru olmadığını tespit ederler. Ancak Hoca Ahmet onlara bir ders vermek ister. Gösterdiği kerametle, bir hokkanın içindeki "ateş" ve "pamuk" birbirine tesir etmemiştir. Yani ne pamuk yanmış, ne de ateş sönmüştür. Böylece kadın ile erkek bir arada zikir etseler bile, Allah'ın onların kalplerine hakim olduğu gösterilmiş oluyordu (Köprülü, 1992).

F. Köprülü'nün tespit ettiği bu menkıbenin başka bir varyantı, Türkmen anlatımında, Ahmet Yesevi ile Abdulhaluk Gücdivani arasında geçmektedir (Ahun, 1998).

Hoca Ahmet Yesevi, Hacc'a gitmek niyetiyle dervişleriyle birlikte yola çıkar. Yolculuk sırasında bir gece Gücdivani'ye misafir olurlar. Gücdivani'nin kulağına bazı söylentiler gelmiştir. Sohbet sırasında bunu ima eden Gücdivani'nin sözlerinden rahatsız olan Yesevi, O'ndan bunun sebebini sorar. Gücdivani de Yesevi'ye kadınları sofiliğe kabul ettiğini, bunun doğru bir hareket olmadığını belirtir. Bunun üzerine Yesevi, çekirdeği çıkarılmış bir topak pamuğu, kor gibi yanan ateşin üzerine atar. Gücdivani ile diğer dervişler gözlerini ateşe dikerler. Fakat pamuk kızgın ateşte uzun bir süre kalmasına rağmen yanmamıştır. Böylece gösterdiği bu keramet ile, kadın veya erkek gerçek dervişlerin zikir sırasında cinsiyetlerini göz önüne getirmediikleri isbat edilir.

Bu keramete bizzat şahit olan Abdulhaluk Gücdivani, O'nu yeni bir sınamaya tabi tutmak ister. Yesevi, Hacc'a gitmekten vazgeçip yurtları-

na dönmelerini teklif eden ve Kabe'yi getirmelerinin mümkün olup olmadığını soran Gücdivani'ye olumlu cevap verir. Ve kendisinin yaptığı duaya dervişlerin amin demelenyle birlikte, Kabe'yi, oradaki boş bir meydana kondurur.

Bu çerçevede kaydedilmesi gereken bir başka anlatım daha var: Bir rivayete göre de Hoca Ahmet, geniş bir tahta binerek uçmak suretiyle Kabe'ye gitmiştir.

Bu rivayetleri nakleden H.Ahmet Ahun, bu tahtın halen Namangan'da olduğunu, Buhara'yı ziyareti sırasında bir Özbek'in kendisine bunu haber verdiğini ve göstermek istediğini belirtiyor (Ahun, 1988).

"İrmaktan Geçiş"

Hoca Ahmet Yesevi dervişleriyle birlikte Gücdivan'dan, Abdulhaluk Gücdivani'nin yanından ayrılıp ziyaret için Mekke'ye hareket etti. Lebab kenarlarına geldiklerinde ırmağın suları çöşmüş, büyük bir gürültüyle kıyıları beyaz köpükler doldurmuştu. Kenarda duran kayıkçılara, "bizi karşıya geçirin" dediklerinde, onlar, haddinden fazla ücret istediler.

Bunun üzerine, Hoca Ahmet bir keramet göstererek, esasını ırmağa uzatıp bir kayık haline getirdi. Dervişler tek tek "bismillah" diyerek kayığa binip karşı kıyıya geçtiler. Bu hadise karşısında hayretler içinde kalan ve yaptıklarına pişman olan kayıkçılar, Hoca Ahmet'ten özür dileyip ayaklarına kapandılar ve affedilmelerini istediler (Ahun, 1988).

Büyük Türkmen akılları Mahtumkulu'nun

"Rüsten dey süyrördi bir apı bile

Dövlər türeşerdı gürz hovpı bile

Hoca Ahmet Yasav yüz sopı bile

Keşsisiz deryanı şeyle geçdiler..."

şeklindeki dizeleri, yukarıda belirttiğimiz, Türkmenler arasında bilinen rivayeti teyit etmektedir.

Hoca Ahmet Yesevi'yi kerametli şahıs olarak göstermek maksadıyla söylenen bu rivayette, O'nun azgın bir deryadan sofileriyle gemisiz olarak geçişini, "Yusup-Ahmet Destanı"nda Yusuf ile Ahmet'in Gürgen deryasından geçişine benzeten

Romangülü Mustakov, bu rivayetlerin her ikisinin de Harezmi'de ortaya çıkmış olduğuna dikkat çekmektedir (Mustakov, 1996).

"Hekim Ata", "Gözlü Ata", Süzük Ata"

Büyük çoğunluğu Türkmenistan topraklarında yaşayan Ata Türkmenlerinin (Ahmet Yesevi'nin türbesinden yazılıp göçürüldüğü iddia edilen) şerecelerine göre, Hoca Ahmet Yesevi'nin dervişlerinden " Süleyman", "Hasan" ve " Goçgar" amca çocuklarıdır. Dedelerinin adı "Süleyman"dır. Hasan, Muhib'un oğlu; Süleyman ve Koçkar ise Sücüklü'nün oğullarıdır. (Elyazma:l)

Daha sonra Ahmet Yesevi tarafından Süleyman'a "Hakim Ata", Hasan'a "Gözlü Ata", Goçgar'a da "Süzük Ata" adları verilecektir. Bu şahsiyetlerden Hakim Ata Türkmenlerin yakından tanıdığı "Gul Süleyman", Hasan ile yine Türkmenlerin yakından tanıdığı "Gul Geda-yi"dir...

Rivayete göre (Orazgulu - Sarlıgızı, 1995): Mürşite susamış bu 3 gönül adamı, Ahmet Yesevi'den el almak için Anadolu'dan Türkistan'a geliyorlar. Yollarının üzerinde Köneürgenç vardır. İlk önce, bu şehirde yaşayan "Pir Kebir" ünvanlı Şeyh Necmeddin Kübrevi'yi (XII. Asır, 1145-1221) ziyaret ederler. Ancak burada fazla kalmayıp Ahmet Yesevi'nin dergâhına, Yesi'ye varırlar. Türkistan'ın ulu piri, onları dervişliğe kabul eder. Aradan birkaç yıl geçer. Şeyh Kübrevi kerametine güvenerek Hoca Ahmet'e taraf batın okunu atar. Bu hadise Ahmet Yesevi'ye malûm edilir. Son kabul ettiği dervişleri yanına çağırarak Yesevi, onlara dönüp;

"Havanın durumu bir garip, bedenime ağırlık bastı. Koçkar'ım, göz gezdür, görelim ne hâl?" der.

Koçkar derviş gözüyle havanın dumanını temizler. Pir, bu kez ikinci dervişine;

"Hasan, bak, ne var ne yok?" der. Hasan belirtilen yöne baktıktan sonra, havayı delen bir okun kendilerine doğru hızla geldiğini haber verir. Bu sırada üçüncü derviş Süleyman, Pir'i yerinden kaldırıp bir kenara oturtur. Büyük bir hızla gelen ok da şeyhin önceki oturduğu yere düşüp çakılır. Oku hızla battığı yerden çeken Süleyman, aynı hızla geldiği yöne gönderir.

Necmeddin Kübrevi attığı batın okunun kendisine taraf dönüp geldiğini hissederek şöyle der :

"Eyyvah,... Koçkar'ım yok süzmeye, Hasan'ım yok görmeye, Süleyman'ım yok yer gösterip kurtarmaya...Gözüm arkada öleceğim..."

Yaşanan bu keramet tecrübesinden sonra Hoca Ahmet Yesevi, Anadolu'dan gelen sofilere kendine daha yakın tutuyor ve Koçkar'a "Süzük Ata", Hasan'a "Gözlü Ata", Süleyman'a ise " Hakim Ata" ünvanlarını veriyor.

Bütün bu olanlardan sonra "pirimiz yabancıları üstün tutuyor" şeklinde bir düşünceye kapılan diğer dervişler, şeyhlerine gönül koymaya başlıyorlar.

Dervişlerinin gönül koyuşu kendisine malum edildikten sonra, onları sınamaya karar veren Ahmet Yesevi; elindeki esasını mescidinin penceresinden dışarıya fırlatıyor, dervişlerine de "gidin, asanı getirin" diyor. Bütün dervişler aramaya çıkıyorlar. Ancak Anadolu'dan gelen dervişler yani Hasan, Süleyman ve Koçkar yerinden hiç kalkmıyor.

Şeyhlerinin, "siz neden çıkmadınız" sorusuna karşılık Gözlü Ata, asanın bu civarda olmadığını, ta Balkan dağlarına düştüğünü söylüyor. Bunu duyan kıskanç dervişler pişman olup tövbe ediyorlar. Bunun üzerine onlara dönen Hakim Ata, içinde

"Sofî nakş oldun velî, hergiz Müsülman bolmadın."

dizeleri bulunan şiiri söylüyor...

Bu şiir, Ahmet Yesevi'nin "Hikmetleri"i arasında yer almaktadır.

Yine Sınama

Dervişler sürekli imtihandır. Şeyh dervişlerinin olgunlaşmış olgunlaşmadıklarını takip eder. Yani derviş hep göz hapsindedir.

Şeyh Ahmet Yesevi yine bir keresinde dervişlerini sınamaya karar vermiştir. Dervişleriyle birlikte teravîh namazı kılınacaktır. Namaza başlamazdan önce bir meşik (tulûm) alır ve şişirerek koltuğunun altına koyar. Bu durumda namaza başlayan şeyhten eğilip kalktıkça ses çıkmaktadır. Dergâha yeni gelmiş bazı dervişleri bir gülme tutar, namazlarını terk edip dışarıya çıkarlar.

Namaz bittiğinde arkasına dönen şeyh, camide yeni dervişlerden sadece Gözlü Ata'yı (Hasan) görür, başka bir derviş de kapıdadır, bir ayağı içeride, bir ayağı eşikte.

Bu sırada namaza gelen yaşlı ululardan birisi Hoca Ahmet'e, "kaç sofin var" diye sorar. Ahmet Yesevi de "bir yarım (buçuk)" diye cevap verir. Yesevi'nin yeni dervişleri denediği ve koltuğunun altında bir meşik olduğu Gözlü Ata'nın içine doğmuştur (Orazgulu - Sarlıgızı, 1995).

Her Biri Bir Beldeye

Kardeş çocukları olan bu gönül dostları Şeyh Ahmet Yesevi'ye derviş olduklarında Hasan (Gözlü Ata) 41-42 yaşlarında imiş. Dergâhtaki eğitimini 50 yaşında tamamlamış. Asa sınavını başarı ile geçip devrinin tanınmış pirlere arasına katılıyor. O'nu, Ahmet Yesevi'nin emsalleri olan Abdulhaluk Gücdüvani (K.S.) Şeyh Necmeddin Kübra (K.S.) gibi şahsiyetlerin arasında, Hoca Abul Hasan Aşîki adı ile anıyorlar (Orazgulu -Sarlıgızı, 1995).

Hakim Ata ile Koçkar Ata'nın meşhurluğu da O'ndan aşağı değil.

Hoca Ahmet Yesevi, Türk halkları arasında İslam'ı yaymak için, ilimde yetişmiş dervişlere icazet verip, onların her birini bir beldeye gönderiyordu.

Bu çerçevede Koçkar Ata (Süzük Ata) önünden bir koç kaçırılıp Kesearkaç dolaylarına yollanır. "Koçu tuttuğun yer senin mekâmındır" denilir. Koçkar Ata sözü edilen yere varıp koçu tutar. Anlatılanlara göre bu yer, Kızılbata yakın Goç obası veya Arçman maden ocağının bulunduğu yerdir. Bazı malumatlara göre de, Arçman sanatoryumunun yakınlarında mezarı vardır. Ancak nesli kalmamıştır veya bilinmemektedir.

Şeyh Ahmet Yesevi, Süleyman Ata'yı da Konrat ve Ürgenç dolaylarındaki halkların arasına gönderip, ona da, "Bindiğin deve nerede çökse o yer senin mekanındır" diyerek icazet veriyor. Süleyman (Hakim) Ata'nın devesi, Amuderya'dan geçtikten sonra Konrat'a yakın bir yerde durup çöküyor. Onu kaldırmak için ne kadar uğraşsa da, deve acı bağıyor fakat yerinden kalkmıyor.

Böylece Hakim Ata da burayı mekân tutmak durumunda kalıyor. Hakim Ata'nın "Bakırgan" olan ünvanının, devesinin acı acı bağırmasından dolayı durduğu yere "Bakırgan" adının verilmesi ile ilgili olduğu şeklindeki anlatımlar Türkmenler arasında da vardır.

Şeyh Ahmet Yesevi, Gözlü Ata'ya da, "asanın düştüğü yer senin mekânındır" demiş idi. Böylece Gözlü Ata da asanın düştüğü yere, Balkan'a doğru yol alıyor. Kendisini halka kabul ettiriyor. Mangışlak'ın (bir başka anlatıma göre de Altın Orda) hanı Canbek'in kızı Aksuluv (Ak sultan) ile evleniyor.

Bu 3 Yesevi dervişinin her birisi gönderildikleri beldelede halkı irşad için görevlerini başarıyla yürüttüler. Adları asırlarca gönüllerde ve dillerde yaşayıp geldi. Bugün, bu üç dervişin mezarları Türkmen yüreğindedir. Ülküleri ise Türkmen'in "milli düşüncesi"nde gelenek haline dönüşmüştür.

ATA TÜRKMENLERİ, GÖZLÜ ATA ve AHMET YESEVİ

Bugünkü Türkmenistan devletinin sınırları içinde yaşayan Türkmen topluluklarının arasında "Kınık", "Kayı", "Salur", "Bayat", "Bayındır"... gibi 24 Oğuz boyunun orjinal adlarını taşıyan boylar ile birlikte, "Teke", "Göklen", "Yomut", "Ersarı" ... gibi Salur boyundan ortaya çıkmış yeni boylar ve ayrıca "Ata", "Hoca", "Şih", "Magtım" ... gibi adlar taşıyan uruğlar bulunmaktadır.

Ata, Şih ve Hoca adlı Türkmen uruğlarının diğerlerine göre ayrı bir konumu ve özelliği vardır. Genel olarak "Övlat" (Evlat) adı verilen bu Türkmen uruğlarının soyları Hazreti Osman'a, Hazreti Ali'ye veya Hazreti Ebubekir'e dayandırılmaktadır.

Bu uruğların gerçekten Arap asıllı oldukları veya kendilerini dört halifeye bağlamak suretiyle "üstünlük kimliği" kazanmak istedikleri şeklinde çeşitli görüşler vardır. Ki biz bu görüşleri bir tarafa koysak bile, Evlat uruğları arasından Ata Türkmenleri, Ahmet Yesevi ile münasebetleri bakımından dikkate ve incelenmeye değerdir.

Soy kütüklerini gösteren secereden anlaşılacağı üzere, Ata Türkmenleri, kendilerini nesil bakımından Hazreti Osman'ın Hazreti Muhammet'in büyük kızı Bibi Rukiye'den doğma büyük oğlu Abdul Ekber'e bağlarlarken, nesil başı olarak da Gözlü Ata'yı kabul ediyorlar. Bahsi geçen secerenin Ahmet Yesevi'nin türbesinden yazılıp göçürülen bir "nesilname" olduğu iddia edilmekte olup asırların devamında Türkmenistan coğrafyasında yaşayan Ata uruğunun ileri gelenleri tarafından muhafaza edilmiş ve kutsal bir emanet olarak günümüze kadar getirilmiştir (Elyazma:l).

Bu secerenin 28'nci sırasında yer alan "HASAN ATA", Ata Türkmenleri arasında "GEDAYI" mahlasıyla tanınan ve büyük hürmet duyulan GÖZLÜ ATA'dan başkası değildir. Atalar uruğunun nesilbaşı olan HASAN ATA, "GÖZLÜ ATA", "GÖZLÜK ATA"... şeklinde geçiyor. Prof. Dr. Fuat Köprülü, Uzun Hasan adını, Ahmet Yesevi halifelerinden Zengi Ata'nın müritleri arasında gösteriyor (Köprülü, 1992).

Gözlü Ata'nın mutasavvıf şahsiyetini Mahtumkulu, Durdu Şair, Misgini (Muhammet Taç), Kurayış (Nadir Şair), Misgingılıç gibi Türkmen şairlerinin de tasdik ettiklerini görmekteyiz.

Ata Türkmenlerinden, çağdaşı Durdu Şaire seslenen Mahtum kulu Firaki'nin "Sen Gözli Ata bolsan, biz Gerkez ili" (Mahtumkulu, 1992) şeklindeki mısralarında bir uruğun adı olarak vurgulanan veya "Gözli Ata, Selman Baba şıpa ber." (Mahtumkulu, 1992).

mısralarıyla veli bir şahıs hükmünde kendisinde şifa (himmet) beklenen Gözlü Ata, Misgin Kılıç'ın aşağıya aldığımız mısralarında ise nesil itibarıyla Hazreti Osman'a bağlanıyor:

"Cetdim ol Gözlük Ata
Pıgamberin övladiyam.
Zatı pak, aslım Kurayş
Nesli Osman, ey könlü."
(Orazgulu - Sarlıgızı, 1995)

XVIII'nci asrın tanınmış şahsiyetlerinden olan ve "Kurayış" mahlası ile tanınan Nadir Şair bir şiirinde, Gözlü Ata'ya "Ey kütbiddin" şeklinde seslenerek, O'nun çeşitli sufistik görüşleri, nesli,

kerametleri, sıfatları ve diğer bazı özellikleri hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. (Elyazma:

II)

Bu şiire göre Gözülü Ata: "Kurayış neslinden", "Hazreti Osman'ın aslından", "Peygamberlerin evladı" ve "Şih-ı Nebiler perveri"dir. Yine bu şiire dayanarak Gözülü Ata'nın sıfatlarını ve bazı kerametlerini de şöylece sıralayabiliriz: "Servet-i alem cihan", "Arz üze mekan tutmuş" "Kısmı Hasan penahı", "Nesline eğitim verici", "Şeriat ruhunun ışığı", "Tarikat köşkü", "Hakikat meskeni", "Şeker sözlü", "Gözsüzlerin rehberi", "Dertlilerin dermanı", "Veliler serveri", "Kulluğa bel bağlayan", "Hak aşkından divâne", "Bu dünyadan bigâne", "Susuzu kandıran", "Tırnakta âlem görücü", "Hurşit önünde duran", "Su üstünde balık gibi yüzen", "Kırklar ile sohbet eden", "Gaibi gören", "Kuş gibi havada seyran kılan"...

Ata Türkmenlerinin Ahmet Yesevi'nin türbesinden yazılıp göçürülen seceresinde, Hasan Ata hakkında şu malumatlar verilmektedir: "Muhip Ata'nın oğlu Hasan Ata. Bu kişi tarikat babında müşgül işleri çözerdi. Bu sebepten buna Gözli Ata ad koydular." (Orazgulu - Sarlıgızı, 1995).

Hasan'ın "Gedayi" "mahlasını alışı hakkındaki rivayet de şöyledir": Türkistan'ın ulu piri Hoca Ahmet Yesevi'nin dergâhına varıp bizzat O'nun elinden "Gözülü Ata" ünvanını alan Hasan Ata, büyük bir sınamadan geçtikten sonra kendisine bağışlanan yurdu yani Mangışlak'ı mesken tutar. Bu bölgenin hanı Canıbek'ten büyük ilgi görür. Bu arada bazı kerametler göstermiştir. Mesela: Yolda bir susuzu kandırır. Çölde azgınlaşanları yola getirir. Canıbek hanın develerini kurtarır. Susuzluğunu gideren bir Kazak kadınına dua edip yoğurdunu yağa çevirir. Ve daha başka müşgül işleri çözüp, yerli halkın sevgisini ve hürmetini kazanır. Canıbek Han, bu iyiliklerine karşılık olarak O'na kendi kızı Aksuluv'u (Ak Sultan) verir. Ancak kız kendisini Gözülü Ata'ya yakıştırmaz. "Babam beni bir dilenciye (geda) uygun gördü" diyerek, gönül koyar. Mesele, Gözülü Ata'ya malum oluyor. Gözülü Ata'nın gösterdiği bir kerametle kızın boynu burulup kalıyor. Yaptığının farkına varan kız daha sonra pişman olup, Gözülü Ata'dan

özür diliyor. Bunun üzerine Gözülü Ata, kızın boynuna dilenci torbasını takmasını ve yedi kapıda dilenmesini istiyor. Kız bu isteği yerine getiriyor. Boynu düzeliyor. Ve bu dilenci dediği adamın karısı olarak ömür boyu onunla yaşıyor. Gözülü Ata ise Hak yolunda, Hak ışığı için dileniyor...Bu yolda "Gul Gedayi" mahlasını alıyor (Orazgulu - Sarlıgızı, 1995).

"Gul Gedayi" mahlası ile dini-tasavvûfi şiirler yazan bir derviş şair ve esas itibariyle Türkmenler arasında Gözülü Ata adı ile bir evliya olarak tanınan Yesevi takipçisi Uzun Hasan Ata, XII-XI-II'ncü asırlarda yaşamıştır.

Bugün bir ziyaretgah haline gelen ve Gözülü Ata'ya ait olduğu söylenen bir mezar ile çevresinde oluşan mezarlık, Balkan vilayetine bağlı Türkmenbaşı şehrinin kuzeydoğusunda (150 km) yerleşmektedir. Bu ziyaretgahta her yıl Ocak ayında geleneksel olarak dini merasim yapılmaktadır. Günümüzde, nesillerini Gözülü Ata'nın oğulları Nur Ata, Omar Ata ve İbık Ata (İbrahim) 'ya bağlayan Türkmen toplulukları vardır ve bunlar Türkmenistan, İran ve Karakalpakistan'ın çeşitli bölgelerinde yaşamaktadırlar. Kendilerine "Evlat" yani Peygarber nesli denilerek hürmet gösterilen bu Türkmen uruğu, nesilbaşları Hoca Ahmet Yesevi'nin müridi Gözülü Ata (Kul Gedayi) olan Ata Türkmenleridir.

ŞEYH ŞEREF (GUL ŞERİF), MUÎNU'L-MÜRÎD, TASAVVUF ve AHMET YESEVÎ İZLERİ...

Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime adlı eserinin "Türkmen olup Türkmen'e katılan boyların Zikri" bölümünde, Ersarı Bay'dan söz edilirken, 13.yy'ın sonları ile 14.yy'ın başlarında Salur Türkmenlerinin önderliğini yapan "Ersarı Baba"nın, Ürgenç'te yaşayan "Şeyh Şeref" adlı bir alime başvurarak;

"-Biz Türk halkı tuturbiz, Arabı kitaplarnı okup, manısığa yetişip amal kılmak besî müşkül bolaturur. Eger Arab meselelerini Türki tercime kılıp, inayat kılsanız erdi, sovabığa şarik bolur erdiniz. " dediği nakledilerek, Muinu'l-Mürid adlı

bir eserin yazıldığı ve o zamandan bu zamana (1314-1661) kadar Türkmenlerin bu kitaptaki esaslara göre amel kıldıkları haber verilmektedir. (Abulgazi, 1992)

Türkmen alimleri tarafından XIV. nci asır Türkmen yazılı edebiyatının (Vepai'nin eserinden önce) tek nüshası olarak kabul edilen bu eserin yazılmasına karşılık, Ersarı baba'nın, Şeref Hoca'ya 40 deve hediye ettiği şeklindeki rivayet Türkmenler arasında yaygındır.

Türkmen dilinin (Çağdaş Türkmen Türkçesi) tarihini incelemek konusunda önemli bir kaynak ve İslâm prensiplerinin Türkmen cemiyetindeki yerini göstermekte ulu bir miras olan eser, 1314 yılı başında tamamlanmış olup yarısı İslam'ın esaslarına, yarısı ise tasavvufi meselelere ayrılmıştır.

Ersarı Baba eski adı Abulhan olan Balkan'da , Şeref Hoca ise Ürgenç'te yaşıyordu ve o devirde Ürgenç (Eski Ürgenç), Harezmi Hanlığının merkeziydi.

Ersarı Baba'nın Şeyh Şerefe yazdırdığı bu değerli kitap, Zeki Veli Togan, Ahmet Caferoğlu, A.N. Samoloviç gibi alimlerin de dikkatlerini çekmiş ve bu mesele üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. A.N. Samoyloviç'in bu kitabı aradığı, ancak bir türlü bulamadığı bilinmektedir. 1930'lı yıllardan itibaren Türkistan ülkelerinde Bolşevikler tarafından yürütülen "Türk-İslam düşmanlığı" kampanyası neticesinde, binlerce eser gibi Mu-inu'l-Mürid de kasıtlı olarak yok edilmişti. Ancak Zeki Velidi Togan 1928'de bu kitabın bir nüshasını Türkiye'de yayınlamış ve bu konuda uzun bir ilmi makale yazmıştı.

Kitabın bir fotokopisi 1994 yılında Türkiye'den getirilip Türkmen ilim adamlarının dikkatine sunulmak üzere Nazar Halimov ile Cebbar Göklenov tarafından Aşgabat'ta yayınlandı (Harezmi, 1995).

Bu eserin yazarı olan Şeref Hoca'nın adını, XIV asırda Harezmi'de yazılan eserleri inceleyen Zeki Velidi Togan, "Şeyh Şerafeddin al-Hasi"; Türkmen alimi Nazar Halimov ise "Şeyhülislam Şerafuddin al Harezmi al-Hasi" olarak tespit etmektedir.

"Has", Harezmi'de bir yer adıdır. Son devirlerde elde edilen bilgilere göre, Şeyh Şeref'in mezarı, Köneürgenç'te Harezmi şahı Tekeş'in türbesinin doğu tarafında yerleşmektedir. Şeyh Şeref'in bugün yaşayan nesilleri de bunu teyit etmektedirler. Yapılan arkeolojik kazılarda burada, yani Şeyh Şeref'in mezarı olarak gösterilen yerde çeşitli mezar kalıntılarının var olduğu anlaşılmıştır.

Şeyh Şeref hakkında, yazılı kaynaklarda çeşitli bilgilerle karşılaşılırız. Zeki Velidi Togan makalesinde, Seyit Ahmet Nasreddin Marginani adlı müellifin kitabından bir rivayete yer veriyor. Nazar Halimov'un kaydına göre bu rivayet kısaca:

"Harezmi'de (Ürgenç'te) birbirinden haberli Seyit Ahmet ve Şeyh Şeref adlı 2 pir yaşamıştır. Ersarı Bay bunlardan birisinin sofisi, diğerinin ise dostu imiş. Beklenmedik bir durumda bu iki pirin arası Ersarı Bay yüzünden açılmış. Seyit Ahmet, Şeyh Şeref'i ortadan kaldırmak amacıyla O'na taraf 2 ok fırlatmış. Şeyh Şeref okları tutup sadağına koymuş. Seyit Ata, müridi Gulgul'a "git, sor Şeyh Şeref'ten, Ashab-ı Kehf'in itinin rengi nasıldı" diyerek, O'nu Şeref Ata'nın yanına göndermiş. (Yani Seyit Ata, Şeref Ata'yı ite benzetmiş.)

Sofi Gulgul, Şeyh Şerefe bu soruyu sormaya cesaret edememiş. O vakit Şeyh Şeref, ona bakıp şöyle demiş :

"- Gelin (ey) sopı Gulgul

Ashab-ı Kehf itini sorgul.

Er eri atması bolar mı

Er okın er gaytarması bolar mı"

Daha sonra 63 tane ok çıkarıp, "Seyit Ata'ya karşılık verecek olsam işte silahım, fakat siz bunları yok edin" diyerek kendi oklarını da, Seyit Ata'nın attığı okları da Sofi Gulgul'a veren Şeref Ata, " Seyit Ata tekebbirlik edip başka birine ok atıp özünü helök etmesin. Beyle kemsidilmeleri men, GUL ŞEREF, togsan yola çekdim. Başgalar çekmez." demiş ve kalkıp gitmiştir. (HALİMOV, 1995)

Bu rivayetin adları geçen tarihi şahıslar hakkında malumat vermektense başka bir önemi daha vardır ki, o da XIV. asırda Harezmi ile Balkan arasında yaşayan bozkır Türkmenlerinin yazılı bir

edebiyata sahip olduklarını göstermesidir. Bu görüşü ilkler arasında Ahmet Zeki Velidi Togan ile birlikte bazı Rus alimleri öne sürmüşlerdir. Günümüzde Türkmen alimleri de bu görüşü desteklemektedirler. İşte Muinu'l- Mürid adlı eser de bu dönem yazılı Türkmen Edebiyatının numunelerinden birisidir.

Muinu'l- Mürid adlı eser esasen abdest, namaz, zekat, oruç gibi çeşitli meseleleri içine alsın da, belli bir bölümü tasavvufu ilgilidir. Eser Harezmi'de yazıldığı, burada çeşitli tasavvuf akımlarının bulunduğu ve bunların güçlü oluşlarından dolayı olmalı, ki: yazarı, Türkmenlere tasavvuf konusunda açıklamalar yapmakta ve onları bu yola çağırmaktadır.

Böylesi bir yöneliş «Harezmi'de Moğollar gelmezden daha önceleri başlamıştı. Halkı tasavvufa çağırın bu şahsiyetlerin birisi de Hakim Ata Süleyman'dır. Hakim Ata, Harezmi'nin Bakırhan bölgesinde faaliyet göstermiş olup Hoca Ahmet Yesevi'nin en meşhur halifelerinden. Harezmi'de O'ndan sonra Seyit Ata ve Şeref Ata'nın adları geçiyor.

Tasavvufi şiirlerin yer aldığı çeşitli kitaplarda "GUL ŞEREF" veya "GUL ŞERİF" mahlaslı mesnevilere, tasavvufi şiirlere sıkça rastlıyoruz. Bu "Gul Şeref ya da "Gul Şerif ile "Şeyh Şeref Hoca"nın aynı şahıs olması muhtemeldir. Zeki Velidi Togan'ın kaydettiği rivayette yer alan "Beyle kemsidilmeleri, men Gul Şeref, togsan yola çekdim, başgalar çekmez." cümlesindeki "Gul Şeref" sözü de bunu göstermektedir.

Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terekime adlı eserinde, Şeyh Şeref Hoca tarafından yazıldığı kaydedilen Muinu'l- mürid adlı eserde toplam 407 dördlük yer alıyor. Bu dördlüklerden 266 tanesi mukaddime (giriş), imani esaslar, akaid (kelam), nasihat, namaz gibi meseleler ile birlikte Hanefi mezhebi ile ilgili bazı meselelere, bu çerçevede İmamı Azam, Ebu Yusuf, İmam Muhammet, Muhammet Şeybani gibi şahsiyetlere temas etmekte, 267nciden başlayarak 141 dördlükte ise çeşitli tasavvufi fikir ve mutasavvıfı şahsiyetlere yer verilmektedir.

Eserdeki tasavvufu ilgili görüşleri ve bilgileri özet halinde şöyle sıralamak mümkündür.

"İradat"ın yani isteğin anlamı, sofini bütünüyle kendisinden geçip şeyhine teslim olmasıdır. Tasavvuf yolunda yürümek isteyen sofinin mutlaka bir "pir"i olmalıdır, aksi halde yolunu bulamaz. Sofi vücudundaki egoizmi (benliği) terk etmelidir. Bir ölü gibi teslim olduğu zaman tasavvufun sırları açılır.

"Tirik erken, ovval kerek ölse sen" (Harezmi, 1995-a) şeklindeki dizelerden, şairin, kendisinden önce yaşayan Ahmet Yesevi. (.....1166), Necmeddin Kübrevi (1145-1221) gibi şahsiyetlerin tasavvuf öğretileri ile tanışmış olduğunu anlıyoruz.

Sofi, tasavvuf yolundaki menzillerin (durakların) hepsine kendi isteğiyle ve gönüllü olarak nefisini öldürmek şeklinde ulaşabilir. Şeyh Şeref, tasavvufdaki bu menzili şu dizelerde ifade ediyor:

"Tirik erken ölmek hava (aşk) yöniden" (Harezmi, 1995-b)

"Zikir, Hak tapa bil kulavuz sana Tirik erken ölsen yiğitken karıp" (Harezmi, 1995).

Tasavvuf yoluna girdikten sonra Allah'ın cemalinden başka bir dilek taşıyan sofi, "mürid" değil, "kuru bir ot" demektir. Sofi, şeyhine hiçbir konuda ters düşmemelidir. Çünkü O, namazda imama uymuş gibidir. Şeyhinin elinde tıpkı " ölü yıkayanın elindeki ceset" gibi olmalıdır. (Ki bu sözler Necmeddin Kübra'nın Risale-fi-t Turuk adlı kitapçasında aynen yer alıyor. Bu tespit Nazar Halimov'a aittir.) Yine Nazar Halimov'un tespitlerine göre, Necmeddin Kübra'nın sözünü ettiğimiz risalesinde birinci menzil olan Tövbe (Tovba)'nin anlamı, "Dön" sözüne dayandırılıp günahlarından pişman şekilde bir ölünün gidişi gibi, Yaradan'a dönmek olarak açıklanmaktadır. Bu da Dirilikte tövbe etmek"tir. Şeref Hoca'nın

"Hilaf kılsa bolmas, bilin muktadı
İmanın sonınca kim "uydum" tedi.
Kılıp tovba, dostlar, iradat berin

"Ölüp tovasız köp ökünçler yedi." (Harezmi, 1995)

"Isığ kılmas ol köp ökünç ese son
Er ol kim, onarsa işin munda ön
Acalın hazanı kelur nagehan
Urug ekse bolmas kirur yerge ton (Harezmi, 1995)
demesi de aynı anlamı taşımaktadır.

Şeyhe kesin teslimiyet, pirsiz tasavvuf yoluna çıkmama, ölmezden önce ölmek, tövbe, pişmanlık (ökünç) gibi meselelerde Şeyh Şeref, Hoca Ahmet Yesevi çizgisindedir.

Aşağıya aldığımız Ahmet Yesevi'ye ait dizeler, bunu açıkça teyit etmektedir.

Şeyh kesin teslimiyet, pirsiz yol çıkmama:

"Mürşidlerini hizmetini kıl ihtiyar
Özlükümdin yolga kirdim dirme zinhâr
Yahşi bilseng tarikatını hatarı bar
Kılavuzsuz uşbu yolga kirmeng dostlar." (Yesevi, 1991)

"Nefsni tifip dergahıga layık bolgıl
İşsizların hem canı yok imânı yok" (Yesevi, 1991)

Ölmeden önce ölmek :

"Yer üstide ölmes burun tirik öldüm
Atmışüçte sünnet dedi iştib bildim
Yer astıda canım birle kulluk kıldım
İştib okup yerge kirdi Kul Hacı Ahmet" (Yesevi, 1991)

"Aşıklarını sünnetidür tirik ölmek" (Yesevi, 1993)
(Aşıkların sünnetidir diri ölmek)

"Mutua kabl-el temutu'ga amel kılğıl
Bu hadisni fikr eyleben öldüm mena" (Yesevi, 1993)

(Ölmeden önce ölünüz'e göre amel eyle
Bu hadisi fikreyleyip öldüm ben işte.)

Tövbe ve Pişmanlık (Ökünç):

"Takatim yok eger baksam günahımge
Kılay tövbe kaçıp keldim penahinge

Rahmet birle nazar kılğıl Hacı Ahmet'ge
Her ne kılsang men bineva keldim mena"
(Yesevi, 1993)

(Takatim yok eger baksam günahıma
Tövbe için kaçıp geldim penahına
Rahmet ile nazar eyle Hoca Ahmed'e
Her ne kılsan çaresizim geldim işte."

"Rahim Mevlâm rahmi birle yâd eylese
Ne yüz birle Hazreti'ge bargum mena,
Tevbe kılıb egri yoldın rastga kaytub
Ne yüz birle Hazreti'ge bargum mena." (Yesevi, 1993)

Bu örneklerden anlaşıldığına göre, Şeyh Şeref Hoca, "pir", "fenafillah yolu", "ölmeden önce ölmek", "tövbe" gibi tasavvufun temel meselelerinde Ahmet Yesevi ile aynı ilkeleri paylaşmaktadır. Bu da, o asırlarda Horasan ile Harezmi arasında halk arasında yaygın olan Nakşibendilik ve Kübrevilik ile birlikte Yesevilik ekolünün de Şeyh Şeref Hoca'nın edebi şahsiyetine ve sufistik görüşlerine ne derece tesir ettiğini göstermektedir.

Muinu'l- Mürid didaktik bir eserdir. Dörtlükler halinde, 11'lik hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kafiye örgüsü "koşma" şeklindedir. (a,a,x,a) İrâdat, Âdab, iktiba, sohbet, Şeriat-Tarikat-Hakikat, Kalp-Nefis, Sülük, Şükür ve Zikir adlı bölümleri içine alan tasavvuf ile ilgili meselelere yer verilmekte ve halka öğretilme maksadı güdülmektedir.

İslam'ın ameli meselelerine ve tasavvufi görüşlere yer vermesinin yanısıra eserin asıl önemli tarafı, 14.yy.da Orta Asya Türkçe'si ile yazılan bir şiir kitabı olmasıdır. Ersarı Baba'nın İslâmî meseleleri Türk halkına kendi dilinde öğretmek maksadıyla bu eseri yazdığının Secere-i Terakime'de kaydedildiğini daha önce belirtmiştik. Bu malumatlardan, eserin Türk dilinde yazılmış didaktik bir şiir kitabı olduğunu ve Türk Tasavvuf Edebiyatı için büyük önem taşıdığını anlıyoruz.

Hoca Ahmet Yesevi de halka İslâm şeriatının esaslarını ve hükümlerini, ayrıca kurduğu tarikatın âdab ve erkânını öğretmek maksadıyla sade bir halk diliyle ve halk edebiyatından alınma şe-

killer ile hece ölçüsünde şiirler söylemişti. Hikmet adı verilen bu şiirler, çevresindeki müritleri tarafından yazıya dökülmüş ve elden ele, dilden dile, nesilden nesile ulaştırılmıştır. Ahmet Yesevi'nin bizzat kendisine ait veya müridleri tarafından O'na mal edilen hikmetlerin, Türk Edebiyatı Tarihinde, Kutadgu Bilig'den sonraki bilinen en eski örneklerden biri olması itibariyle Türk Tasavvuf Edebiyatı'nda da özel bir yeri vardır.

"Hikmet'lerin en belirgin özellikleri arasında onların "ilahi" türünün Türk Edebiyatındaki ilk örnekleri olmalarını ve Türk topluluklarının konuştuğu halk dili ile yazıya geçirilmelerini göstermek mümkündür.

Ahmet Yesevi'nin açtığı bu çığırdan yürüten muhtelif mutasavvıf şairler ve şahsiyetler, İslâm'ın çeşitli meseleleri ile birlikte kendi felsefi görüşlerini yansıtan şiirler yazmışlardır. Ancak bu eserlerin sadece halk dilinde yazılanları halk arasında kabul görmüş, yaşatılmış ve günümüze kadar muhafaza edilmişlerdir.

Tarih "Yetti yüz on üç"te yani miladi 14.ncü asırda, o asrın Orta Asya Tükçesi ile yazılmış olan Şeref Hoca'nın eseri de, Türk halkına çeşitli İslâmi meseleleri ve felsefi görüşleri öğretmesi, halk diliyle yazılması, Türk Halk Edebiyatı'nın milli biçim ve tür özelliklerini yansıtmaması bakımından Ahmet Yesevi'nin "hikmet"leri kadar önemli ve incelemeye değerdir.

Eser hususi planda da Türkmen Edebiyatı için büyük önem taşımakta ve Türkmen alimleri tarafından Vepai'-nin Revnak-ül İslam adlı eserinden önce yazılmış, Türkmen lehçesinin tarihine ışık tutan, tasavvufu öğretici bir kaynak olarak gösterilmektedir.

Hoca Ahmet Yesevi'nin başlattığı Türk dilinde ve Türk Halk Edebiyatı nazım şekilleriyle İslami meseleleri, tasavvufi görüşleri beyan etmek, ve böylece bunun halk arasında yayılmasını sağlamak maksadına yönelik edebiyat geleneğini sürdüren Şeref Hoca, bu yönüyle de Türk Tasavvuf Edebiyatında haklı bir mevkiye sahip olarak XIV.nci asırda Ahmet Yesevi çizgisine bir halka daha eklemektedir.

Fuat Köprülü ile Ahmet Caferoğlu'nun Orta

Asyalı mutasavvıf Türk şairleri arasında gösterdikleri "Kul Şerifi" ile "Kul Şerif" aynı şahıslar olmalıdır. Türkmen Edebiyat alimleri Nazar Gullayev ile Tecen Nepesov da, Ahmet Yesevi'nin temellerini attığı fikir ve edebiyat mektebinin tesirinde kalan Hakim Ata, Yunus Emre, Ali Şir Nevai, Fuzuli, Mahtumkulu gibi şöhretli şahsiyetlerle birlikte "Gul Şerif" adlı bir şairin de adını zikrediyorlar. (Gullayev-Nepesov, 1992)

DÂNÂ ATA'NIN YAZDIĞI İLK MANZUM OĞUZNAME PARÇASINDA "AHMET YESEVİ"

Oğuznamecilik geleneğinin çok eski devirlere dayandığını gösteren önemli deliller vardır. Ebubekir Aybek ed- Devâdârî'nin 1309'da yazdığı "Dürerü't-Tican" adlı eserinde, Eba Müslim Horasani'nin hazinesinde eski Fars dilinde yazılmış bir kitap olduğu haber verilmektedir. Söz konusu bu kitap, Hükümdar Anuşirvan'ın (531-579) vezirine ait imiş. Ulu Han Ata Bitikçi'nin "Oğuznamesi" olan bu kitap, Farsça'ya Türkçe'den tercüme edilmiş. Bu eser, oğuznamecilik geleneğinin en eski nüshası durumundadır.

Oğuzname yazmak geleneğinin önemli temsilcilerinden Reşideddin (14. asrın), Yazıcıoğlu Ali (15. asır) , Salarbaba Gulalı Handan (16. asır) , Ebul Gazi Bahardır Han (17. asır) .. gibi şahsiyetlerin eserleri, bir tarih kitabı olarak kabul edilmiştir.

Oğuzname örgüsü XVII.nci asırdan başlayarak tarihilikten edebiliğe yönelme yoluna düşmüştür. Böylece bu örgü, edebi yönü ile işlenmeye başlandı. Ki ilk girişim de İhsan Baba (Dana Ata) Ebulhanı'ye aittir.

XVI. nci asrın sonları ile XVII.nci asrın başlarında yaşayan Türkmen şairi Dâna Ata "Oğuzname" adlı 24 dörtlükten ibaret küçük bir manzum eser (poema) yazmıştır. Bu eserin 2 elyazma nüshası (Elyazma: III) bugün mevcuttur. Bu elyazmaların karşılaştırmalı metnini Türkmen alimi Ahmet Bekmuradov hazırladı.(Bekmuradov, 1992) Genç yaşta vefat eden gayretli alim Ahmet Bekmuradov, Dâna Ata ve O'nun Oğuzname manzu-

mesi konusundaki araştırmaların A.N. Samovloyiç ait olduğunu teyit etmektedir.

Bugünkü Balkan dağının önceki adı Ebülhan (Abulhan) idi. Bu bilgiden hareketle Dâna Ata'nın Türkmenistan sınırları içinde yer alan Balkan bölgesinde yaşadığını söyleyebiliriz. Krasnovodsk (Türkmenbaşı) şehrinin iki ayrı yerinde de Dâna Ata'nın adı ile anılan mezarlıklar bulunmaktadır. Bunlardan birisi (Küren) dağının eteğinde, diğeri ise Ulu Balkan Dağının çevresindedir.

Dâna Ata'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında etnograf S. Demidov'un araştırmalar yaptığını ve halk arasından iki rivayet tespit ettiğini yine A. Bekmuradov'dan öğreniyoruz.

Birinci rivayette şöyle: "Dâna Ata önceleri Balkan dağının çevrelerinde yaşamıştır. Bir gün, Gürgen çevresinde yaşayışın ve geçimin daha kolay olduğunu öğrenerek buraya göçüyor. Fakat yolda hastalanarak ölüyor."

İkinci rivayette ise daha başka malumatlar var: "Dâna Ata'nın obasına Kalmuklar baskın yapıyor. Şair, baskıncılardan kurtulmak için Küren dağına doğru kaçıyor. Fakat baskıncılar onu kovalayıp dağın eteğinde yakalayıp öldürüyorlar. O'nun öldürüldüğü yer, halk arasında "Kan dökülen yer" olarak ad alıyor. Cesedini Balkan dağının eteğine getiriyorlar."

Şairin Balkan dağının eteğindeki mezarı hakkındaki malumat, ilmi araştırmalara da geçmiştir. Minis, "Firdevs-ül İkbâl" adlı eserinde 1815 hadiseleri hakkında söz açarken, "gece yürüyüşünden sonraki yük boşaltılan yer, Dâna Ata'nın çevresi idi." demektedir. (Bekmuradov, 1992)

İşte bu coğrafyada yani Bat Türkistan'ın Mangışlak bölgesinde yaşayan Dâna Ata'nın söz konusu bu oğuznamesi birkaç açıdan önemlidir.

Birincisi, bu eserin küçük de olsa 8'li hece ölçüsüyle yazılmış ilk manzum oğuzname oluşudur. Manzume saray çevresi için değil, halk kesimleri için kaleme alınmış olup, edebi bir üslup göstermektedir.

İkincisi, manzumede Oğuzların eski devirlerdeki toplum yapısı, Oğuz boylarının dağılışı ve boy adları, yaşadıkları yerler, komşuları Özbek,

Kalmuk, Kazak ve Kırgızlar ile olan ilişkileri ve ayrıca bu soydaş topluluklara şairin bakış açısı yer almaktadır.

Üçüncüsü, bizim için de önemli olanı ise; Oğuz boyları ile Hoca Ahmet (Hoca Ahmet Yesevi) arasında meydana gelen bir hadise ve bu hadiseye dayalı olarak şairin görüşleridir.

Dâna Ata'ya ait manzum oğuznamenin bu mesele ile ilgili bölümü şu dörtlüklerden ibarettir:

"Akman, Karaman uruşdı
Kör, nenen ne kurtlar keçdi
Oğuz İli zordan köçdi
Ol sür-ha sür bolganımız.

Özün kaldın yaman atga
Ömrünni berdin berbatga
Töhmet kıldın Hoca Ahmetge
Sen-sen yaman körgenimiz.

Sofuları asıl zatlıg
Pirleri bar keramatlıg
Hocası izzat-hormatlıg
İlge duva kılğanımız.

Püdüür tiyrler babamuznu
Nama içre rast tiyr sözni
İhsan Baba tiyrler bizni
Abulhandır örgenimiz."

Yukarıdaki mısralarda Akman-Karaman Türkmenleriyle Hoca Ahmet arasında yaşanan tarihi toplumsal bir hadiseyi tespit ederek, bu hadiseyle birlikte meydana gelen göç olayına temas eden Dâna Ata, bu Türkmen boyunun Hoca Ahmet'e haksızlık ettiğini, onu töhmet altında bıraktığını; aslında bu şahsiyetin (Ahmet Yesevi'nin) sofilere adaletli, pirlere kerametli, hocası (Yusuf Hemadani) izzet-hürmetli ve il'e dua kılıcı bir mürşit olduğunu vurgulamaktadır. Son dörtlükten anlaşıldığına göre ise, Dâna Ata'nın kendisi de bu çizgide bir mutasavvıf şairdir. Bunun en büyük delili de "Baba Ata" lakabını taşımasıdır.

Bu konuda, Ahmet Bekmuradov şu görüşleri savunuyor:

"12.nci asırdan başlap görnükli dini ündevçi-

lere, ulu sufistik şahırlara "ata" lakamı berilip ugrapdır. Türki halklar ilkinci gezek Hoca Ahmed'e "ata" hormatlı lakam beripdirler. Dana Ata'nın hem, Hoca Ahmed'in sofistlik ideyalarına eyeren adam bolandığına şek yok. O'nun öz gahrımançılık mazmunlı poyemasında hem Hoca Ahmed'i yatlamayı şunun bile bağılı." (Bekmuradov, 1992)

Edebi manzum oğuzname geleneğinin mütevazi ilki olan Dâna Ata'nın 17.nci asırda bir Ahmet Yesevi takipçisi olduğu belli... Dâna Ata, Oğuzlar hakkında daha önceden bilinen bazı malumatlarla birlikte çizgisini takip ettiği sufistik yolun nesilbaşı olan Ahmet Yesevi'yi de eserine dahil etmiş, böylece bir taraftan O'nun bir Türkmen boyuyla ilgili hadisesini hafızalarda yeniden canlandırırken, bir taraftan da ulu şahsiyetine, mürşittik özelliğine temas etmiştir.

"İ'e duacı" bu ulu şahsiyetin yani Hoca Amet Yesevi'nin " Akman-Karaman" veya "Akbay-Karabay" adlı bu beyler ile (ki bu beyler Çovdurların boy beyleri imiş) olan ilişkisi konusunda, Türkmenler arasında çok çeşitli rivayetler de anlatılmaktadır.

Dede Korkut Destanlarının Türkmen Çovdur varyantları arasında yer alan "Oğuzların Melallaşmağı" adlı bölümde "Hoca Ahmet" adlı bir şahsın adı geçmekte ve Oğuz boylarından olan Çovdur (Çavuldur) beylerinden Akbay ve Karabay adlı 2 kardeş ile, Bayatların beyi Talav'ın arasında geçen mücadele, O'nun mescidine bırakılan bir boğa leşi yüzünden başlamaktadır. Talav beyin hilesi sonucunda öldürülen boğa için Hoca Ahmet ile tartışan Akbay ve karabay kardeşler, hadisenin büyümesinden çekinerek boyları Çovdurlarla birlikte Türkistan'daki yerlerinden ayrılıp Mangışlak'a göç etmişlerdir. Rivayette, Salur Kazan ile Gorkut Ata Mangışlak'a göç eden bu Türkmen aşiretini Türkistan'a geri döndürememişlerdir. (Rahmanov, 1989)

Bir Türkmen boyunun mal ve mülklerini bırakarak Türkistan'dan göç etmelerini konu edinen bir başka rivayette de, bu göçe sebep olarak, Türkmen aksakallarının Hoca Ahmet'e inanmayışları ve bununla birlikte meydana gelen olaylar gösterilmektedir. (Ahun, 1988) Rivayet şöyle:

Türkmen aksakallarından Akbay ile Karabay beyler, Hoca Ahmet'in keramet gösterdiği şeklindeki haberlere inanmadılar. Bu ikisi Türkistan aksakallarını toplayarak, Ahmet Yesevi'yi küçük düşürmek ve güya yalancılığını ortaya koymak için bir plan kurdular. Bu plana göre : Bir öküzü kesip leşini kefene saracaklar ve Hoca Ahmet'in yanına varıp;

"Bir cenazemiz var, namazını kıldırır." "

diyeceklerdir. Maksatları, akıllarınca O'nun kerametli bir adam (keramet ehli) olmadığını göstermektir. Ancak bu plan Hoca Ahmet'e malum edilmesine rağmen, O, onların obalarına gidip bir evin önünde cenaze namazını kıldırdı.

Bu hadise ile ilgili bir başka rivayette ise (Ahun, 1988) ölü öküzün hocanın evine getirildiği, cenaze namazını kılındığı, namazdan sonra da Akbay ve Karabay beylerin;

"-Hay senin pirlığıne! Bizim getirdiğimiz insan değil öküzdü. Sen bunu anlayamadın. Hani kerametini?" dedikleri belirtiliyor.

Rivayetin gerisi şöyle:

Bu hadiseden sonra Hoca Ahmet beddua edip, Allah'tan, onların it haline gelmelerini diledi. Dileği kabul edildi. Birisi ak, diğeri kara it haline gelen beyler, ürüşerek obalarına doğru koşup gittiler. İtler insan eti yemeye ve obaları it korkusu sarmaya başlamıştı. İtleri öldürmek için yapılan mücadeleler bir sonuç vermeyince da obadakiler göç etmeye karar verdiler. Sırderya boylarındaki Türkmenlere de haber gönderilip, kendi aşiretlerinden olanların Batı'ya doğru göçmeleri istendi. Göçün yönü Semerkent-Buhara taraflarıydı. Bir Türkmen yiğidinin itleri öldürmesine rağmen, göç hareketi durmadı. Bir taraftan Semerkant eteklerine, Buhara'ya, Karakum düzlüklerine, diğeri taraftan da Afgan dolaylarına ve Mangışlak yaylaklarına kadar uzandı.

Bu hadise karşısında paniğe kapılan ve halkının dağılacığından korkan Türkistan hanı, sözü dinlenir kerametli bir adam bulmak ve böylece göçü önlemek ümidiyle bir ziyafet düzenleyip, ülkesinin dört bir köşesine ulaklar gönderdi. Ulu şölen geçirildi. Sıra, Türkistan'da keramet ehli gerçek bir velînin olup olmadığını tespit etmek

için yapılacak sınamaya gelmişti. Bu amaçla ortaya 12 metre uzunluğunda 2 direk dikilip, uçlarından kalın bir iple bağlanmıştı. Ziyafete katılanların hiç birisi bu yükseklikten atlayamadı. Türkistan hanı çok üzüldü. Bunun üzerine bir Türkmen yaşulusu, Yesi denilen yerde ermiş bir kişinin ortaya çıktığını, fakat O'na halkın inanmadığını, O da beddua edip 2 beyi it haline getirdiğini ve şimdi de bu halkın panik halinde batıya göç etmekte olduğunu anlatarak, Türkistan'daki yarayı bu kişinin, yani Hoca Ahmet'in sarabileceğini müjdeledi.

Sözün kısası, Hoca Ahmet, Türkistan hanının huzuruna getirildi. 12 m. lik yükseklikten devesiyle atlayarak halkın önünde keramet gösterdi. Hanın saraya davet etmesine rağmen bunu kabul etmeyerek, Han'ın kızı ve çeşitli hediyelerle birlikte Yesi'ye geri döndü. Hediyeleri müritlerine dağıttı. Kızı da ergenlik yaşına geldiğinde yetim bir müridi ile evlendirdi.

Türkmenler arasında tespit edilen bir başka rivayette de (Rahmanov, 1994). Türkmen ilinde Hoca Ahmet'in yaşadığı çevrede ve çağda yaşayan Korkut Ata, ilim bakımından ondan daha yüksek ve meşhurdur. Bu rivayetin sonunda Korkut Ata, Türkistan'a gitmiş ve orada kendisi için önceden kazılan mezara gömülmüştür. Ata Rahmanov adlı Türkmen yaşulu folklorcusu, "Gorkudın Gabrı Gazılgı" rivayetlerinin destansı, hikaye hacminde geniş bir anlatımını, tanınmış bahşi Kurbankılıç Çakanoglu'ndan derledi ve yayınladı (Rahmanov, 1988).

Türkmen Çovdur anlatımları arasında en geniş olması bakımından folklorik açıdan çok değerli olan bu hikayede, Hoca Ahmet-Korkut Ata ilişkisi çok daha ayrıntılıdır. Türkistan konusuna daha geniş yer verilmiştir.

SONUÇ

Hoca Ahmet Yesevi gibi bir ulu şahsiyetin karşılaştığı suçlanma ve karalanma hadisesi vefâkâr Türkmen tayfaları arasında asırlarca yaşatılmış, yapılan bu hürmetsizlik asırlar sonra Dâna

Ata'nın mısralarında bir savunma ve sahiplenme psikolojisi içinde yüze çıkmıştır.

17. asrın başlarında yaşayan ve aradan geçen yüzyıllara rağmen Hoca Ahmet'e atılan töhmeti unutmuyarak mısralarıyla bu meseleye temas eden Dâna Ata'dan bu yana yaklaşık 300 yıl geçti.

Yetmiş yıl süren Sovyet sömürge sisteminin yıkılması ve manevi şahsiyetlerimizin yeniden erkinliğe kavuşmasıyla birlikte Hoca Ahmet Yesevi de, sindiği Türkmen halkının yüreğinden ses vermeye başladı. 1992 yılından itibaren Türkmen ilim adamları Ahmet Yesevi konusunda daha köklü araştırmalar yapmaya, makaleler yazmaya, kitaplar yayınlamaya başladılar.

Bütün bunlar, Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan tarihi gelişmeler ve değişimlerdir.

Hoca Ahmet Yesevi ışığının Orta Asya bozkırlarına yansımalarının üzerinden yaklaşık dokuz asır geçti. Bu ışık, bu coğrafyada boylar ve uruğlar halinde yaşayan Türk topluluklarını aydınlatmakla kalmayıp benliklerinin derinliklerine işledi; onları aynı inanç ve kültür sisteminin birer parçası olarak asırlardan beri yaşatıp geldi.

Bugün bağımsız birer devlet halinde veya Rusya federasyonu bünyesinde yaşayan, coğrafyaları ne olursa olsun kimlikleri ve kaderleri aynı olan Türk toplulukları Oğuz Kağan'ın, Atilla'nın, Bilge Kağan'ın, Satuk Buğra Han'ın, Sultan Sancar'ın, Alparslan'ın, Timur'un nesilleri olduğu kadar Şah-ı Nakşibendi (K. S.) veya Hoca Ahmet Yesevi (K. S.) gibi maneviyat ulularımızın da çocukları ve öğrencileridirler.

Diğer Türk toplulukları ile birlikte Türkmen halkı da, manevi dünyamızın öncülerinden olan Türkistan piri Hoca Ahmet Yesevi'yi asırlarca sinesinde saklamış, her türlü olumsuz şartlara rağmen O'nun ideallerini kutlu bir emanet olarak günümüze taşımıştır.

Bu emaneti taşırken de, "Hoca Ahmet"i kendi sosyal kimliğinden yani kendi halkından biri olarak kabul eden Türkmen halkı, O'nun şahsiyetini "Medine'de Muhammed - Türkistan'da Hoca Ahmet" demek suretiyle mümkün olduğu kadar yüceltmıştır.

KAYNAKLAR

- ABULGAZI Bahadır Han, 1992, Şecereyi Terakime, Hazırlayan : Nazar Halimov, Aşgabat.
- AHUN, Hoca Ahmet, 1998, "Hoca Ahmet Yasavı", Nesil, Aşgabat, 6 Ocak.
- BEKMURADOV, Ahmet, 1992, Edebi Miras-Ebedi Miras, Aşgabat.
- CAFEROĞLU, Ahmet, 1992, Türk Dünyası El Kitabı, "Karahanlılar Devri Türk Edebiyatı", Ankara.
- GULLAYEV, Nazar-NEPESOV, Tecen, 1992, "Türkistan'da Hoca Ahmet", Edebiyat ve Sungat, Aşgabat.
- HALİMOV, Nazar, 1995, Şihislam Şeref Hoca Harezmi, Muinu'l- Mürid, "Sözbaşı" Aşgabat.
- HAREZMİ, Şihislam Şeref Hoca Muinu'l- Mu- rid, 1995 Hazırlayan: Cebbar Göklenov-Nazar Halimov, Aşgabat
- KÖPRÜLÜ, Fuat, 1992, Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, Ankara.
- MAHTUMKULU, 1992, Hazırlayan: Himmet Biray, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- MUSTAKOV, Romanguh, 1996, "Hırka Geyen Hoca Ahmet", Edebiyat ve Sungat, Aşgabat.
- ORAZGULI, Sabır- SARLIGIZI, Gözel, 1995 Gözli Ata, Aşgabat.
- RAHMANOV, Ata, 1988, "Gorkudın Gabrı Gazılığı", Yaşlık, 1 /4, Aşgabat.
- RAHMANOV, Ata, 1989 "Oguzların Melallaş- magı", Yaşlık, I, Aşgabat.
- RAHMANOV, Ata, 1994, Gorkut Ata, Aşgabat, sah: 141-142
- ŞADURDIYEV, Yazmırat, 1998, "İşiginizde Toy Bolsun", Güneş, Aşgabat.
- YESEVİ, Ahmed-i, 1991, Hazırlayan: Kemal Eraslan, Ankara.
- YESEVİ, Hoca Ahmet, 1993, Hazırlayan : Hayati Bice, Ankara.
- ELYAZMA: I, Ata Türkmenlerine ait Şecere: 1-Abdul Ekber (Hazreti Osman'ın, Hazreti Muhammed'in ikinci kızı Bibi Rukiye'den doğan büyük oğlu), 2- Harun, 3- Abdulcebbar, 4- Abdulkahhar, 5- Abdullah, 6- Abdulkerim, 7- Şahabettin, 8- Necibeddin, 9- Maruf, 10- Davut, 11- Hasan, 12- Hüseyin, 13-Kuzeymelik, 14- Mümin, 15- Biyazeddin (Beyazit Bestami), 16- İsa (İsa Hoca), 17-Ali (Ali Hoca), 18- Bedir Ata, 19- Sedir Ata (Sadr Ata), 20- İskender Ata, 21- Yahya Ata, 22- Kaysar Ata, 23- Mırat Ata, 24- Süleyman Ata, 25- Sücilik, 26-Süleyman (Hakim Ata) ve Koçgar Ata, 27- Muhup Ata, 28- Hasan Ata (Gözli Ata), (Söz konusu elyazma Sabır Orazgulu adlı Ata uruğuna mensup şahısta muhafaza edilmekte olup, bir kopyesi özel arşivimizdedir. Y.A.)
- ELYAZMA:II, Türkmenbaşı Adındaki Türkmenistan'ın Milli Golyazmaları İnstituti, No: 1632
- ELYAZMA: III, Türkmenbaşı Adındaki Türkmenistan'ın Milli Golyazmaları İnstituti, No: 2/1927

SOME NOTES ABOUT THE INFLUENCE OF KHOJA AHMAD YASAWI ON TURKMEN

Yusuf AKGÜL

Magtunçgüli Türkmen State University

ABSTRACT

Khoja Ahmad Yasawi has been a great influence on Turkic World as well as on Turkmenistan. One can see this influence both in the folklore and classical poetry of Turkmens.

Ahmad Yasawi has an important place in scientific and cultural progress of Turkmenistan. Hakim Ata, Gezli Ata, Kochkar Ata and other dervishes of Ahmad Yasawi have had also great service in this progress.

The great personality of Ahmad Yasawi is noticed also in the folk epics and tales, for instance in Turkmen tales on Dede Korkut.

The history and spiritual mission of Ahmad Yasawi from Turkestan was hidden from Turkmen people in the Soviet Union. After earning independence, Turkmen researches begin again to put forward the values of Ahmad Yasawi

Key Words:

Hoca Ahmet, Evliya, Ata Türkmenleri, Hikmet,
Oğuzname Geleneği, Gorkut Ata

Некоторые Заметки о Влиянии Ходжы Ахмета Йесеви на Туркменов Закаспия

Юсуф АКГЮЛ

Туркменский Государственный Университет им. Магтумгули

РЕЗЮМЕ

Ходжа Ахмет Йесеви оставил глубокий след во всем Тюркском мире, в частности в Туркменистане. Следы этого влияния видно как на фольклорном материале, так и в классической поэзии туркменов.

Ахмет Йесеви занимает важное место в развитии науки и культуры Туркменистана. В этом развитии была также большая заслуга Хакима Ата, Гезли Ата, Кочкар Ата и других дервишов Ахмета Йесеви.

Великая личность Ахмета Йесеви чувствуется и в туркменских народных дастанах и преданиях, например, в туркменских преданиях о Деде Коркуте.

История и духовная миссия Ходжы Ахмета из Туркестана была скрыта от туркменского народа во время Советского периода. После достижения независимости, туркменские ученые начали заново выявлять ценности Ахмета Йесеви.

Слова-ключи

Ходжа Ахмет, Святые, Мудрость, Традиции Огуз-наме, Коркут Ата